

ಇಲ್ಲ. ಅಂದು ನನಗೆ ಅಳಲೇಬೇಕೆಂಬ ತಡೆಯಲಾಗದಂತಹ ಒತ್ತಡವುಂಟಾಗಿದ್ದೇ ಒಬ್ಬ ಬಡ ಮನುಷ್ಯ ಮುಂದೆ ಮುಂದೆ ಓಡುತ್ತಿದ್ದ ವಿಶೇಷ ರೈಲಿನತ್ತ ಒಂದು ಹೂವನ್ನೆಸೆಯಲು ಕಷ್ಟಪಡುತ್ತಿದ್ದುದನ್ನು ಕಂಡಾಗ; ಈ ದೃಶ್ಯ ಅಂದು ಪದೇ ಪದೇ ಪುನರಾವರ್ತನೆಗೊಳ್ಳುತ್ತಾ ಹೋಯಿತು.

ಈ ಒಂಟಿ ಮನುಷ್ಯ ಒಮ್ಮೊಮ್ಮೆ ರೈಲಿನತ್ತ ಕತ್ತು ತಗ್ಗಿಸಿ ನಿಂತಿದ್ದ. ಅನೇಕ ಸಾರಿ ಈತ ರೈಲಿನ ಬದಿಯಿಂದ ಸಾಷ್ಟಾಂಗ ನಮಸ್ಕಾರ ಮಾಡಿದ. ಮಧ್ಯದ ಹಲವು ನಿಲ್ದಾಣಗಳಲ್ಲಂತೂ ಈತ ಸಾವಿರ, ಲಕ್ಷದ ಸಂಖ್ಯೆಯಲ್ಲಿ ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷನಾದ... ಅಂದಿನ ಬೇರೆ ಯಾವುದೇ ದೃಶ್ಯವೂ ಗಾಂಧೀಜಿಯವರ ಚಿತ್ರಾಭಿಮಾನವನ್ನು ಹೊತ್ತೊಯ್ಯುತ್ತಿದ್ದ ರೈಲಿನ ಎದುರು ನಿಂತ ರೈತ ಅಥವಾ ಕೂಲಿಕಾರರ ಚಿತ್ರ ಭಾರತೀಯರಲ್ಲರ ಅನಾಥ ಸ್ಥಿತಿಯನ್ನು ಬಿಂಬಿಸಿದಷ್ಟು ಸಾಂಕೇತಿಕವಾಗಿ ಕಾಣಬರಲಿಲ್ಲ.

ಗಾಂಧೀಜಿ ತೀರಿಕೊಂಡಾಗ ಕೋಟಿಗಟ್ಟಲೆ ಜನರು ಅನುಭವಿಸಿದ ಹತಾಶೆ, ದುಃಖ ಇವು ಹಿಂದೆಂದೂ ಸಂಭವಿಸಿರಲಿಲ್ಲ. ಆ ಬಗೆಯ ಸಣ್ಣ ಸಂಗತಿಗಳು ಪ್ಯಾರಿಸಿನಿಂದ ನ್ಯೂಯಾರ್ಕ್‌ನವರೆಗೆ ಅಥವಾ ಬರ್ಲಿನ್‌ನಿಂದ ಮಾಸ್ಕೋವರೆಗೆ- ಮಾಸ್ಕೋದಲ್ಲಿನ ಪ್ರತಿಕ್ರಿಯೆಗಳು ನಮಗಿನ್ನೂ ಗೊತ್ತಾಗದಿದ್ದರೂ ನಾನು ಊಹಿಸುತ್ತಿರುವೆ- ಒಬ್ಬ ಟ್ಯಾಕ್ಸಿ ಡ್ರೈವರ್‌ನೋ, ಕೂಲಿಯೋ, ರೈತನೋ ಅಥವಾ ಶಾಲೆಯ ಉಪಾಧ್ಯಾಯನೋ ಹೇಗೆ ಗಾಂಧೀ ನಿರ್ಗಮನವನ್ನು ಜಗತ್ತಿನಲ್ಲಿ ಅನುಭವಿಸಿದನೆಂದು ತಿಳಿಸುತ್ತವೆ.'

ಗಾಂಧೀ ಹತ್ಯೆಯ ಹಿನ್ನೆಲೆಯಲ್ಲಿ ಹಿಂದೂ, ಮುಸ್ಲಿಂ ಐಕ್ಯತೆಗೆ ಅವರು ಕೊಟ್ಟ ಮಹತ್ವವೊಂದೇ ಇರಲಿಲ್ಲ ಎನ್ನುವ ಲೋಹಿಯಾ ಪ್ರಕಾರ, 'ಹಿಂದೂ ಧರ್ಮದೊಳಗಿನ ಉದಾರವಾದಿ ಹಾಗೂ ಧರ್ಮಾಂಧರ ಮಾರ್ಗಗಳ ನಡುವಣ ಸಂಘರ್ಷವೂ ಈ ಸಂಚಿನಲ್ಲಿತ್ತು. ಈ ಹತ್ಯೆ ಉದಾರವಾದಿ ಪಂಥಗಳಿಂದ ಸೋಲನುಭವಿಸಿ ಹತಾಶರಾಗಿದ್ದ ಧರ್ಮಾಂಧರ ಕೊನೆಯ ಪ್ರಯತ್ನದಂತಿತ್ತು. ಅಷ್ಟೊತ್ತಿಗಾಗಲೇ ಗಾಂಧೀಜಿಯ ಹತ್ಯೆಯ ಮೂರು ಪ್ರಯತ್ನಗಳಾಗಿದ್ದವು. ಜಾತಿಯ ಯಜಮಾನಿಕೆಯ ವಿರುದ್ಧ ಗಾಂಧೀಜಿ ಮಾಡಿದ್ದ ಕೆಲಸ, ಅವರು ಮಹಿಳೆಯರ ಪರವಾಗಿದ್ದ ರೀತಿ, ಇವನ್ನೆಲ್ಲ ಕಂಡು ಹತಾಶರಾಗಿದ್ದ ಗಾಂಧೀ ಹತ್ಯೆಯ ಸಂಚುಕೋರರು ಈ ಹೀನ ಕೆಲಸಕ್ಕಿಳಿದಿದ್ದರು.'

ಗಾಂಧೀಜಿ ತೀರಿಕೊಂಡ ನಂತರ, 'ಅವರನ್ನು ಕೇಳಬೇಕೆಂದುಕೊಂಡಿದ್ದ ಅನೇಕ ಪ್ರಶ್ನೆಗಳನ್ನು ನಾನು ಕೇಳಿರಲಿಲ್ಲ; ಒಬ್ಬ ಮೂರ್ಖನಂತೆ ನಾನು ಕೂಡ ಅವರು ಎಂದೆಂದೂ ಬದುಕಿರುತ್ತಾರೆ ಎಂದು ದೃಢವಾಗಿ ನಂಬಿದ್ದೆ' ಎಂದು ಲೋಹಿಯಾ ಒಮ್ಮೆ ದುಗುಡಗೊಂಡರು; ಆದರೆ ತಕ್ಕಣವೇ ಅವರಿಗನ್ನಿಸಿತು: 'ನಾನು ಅವರೆದುರು ಕ್ಷುಲ್ಲಕ ಪ್ರಶ್ನೆಗಳನ್ನು ಕೇಳುವಂಥವನೂ ಆಗಿರಲಿಲ್ಲ. ಉದಾಹರಣೆಗೆ, ನನ್ನ ಪರಿಚಯದ ಹುಡುಗಿಯೊಬ್ಬಳು ಹೆಗಲ ಮೇಲೆ ಕೈಯಿಡಬಹುದೇ? ಕೂಡದೇ? ಇಂಥದರ ಬಗ್ಗೆ ಗಾಂಧೀಜಿಯವರ

ಮಾರ್ಗದರ್ಶನದ ಅವಶ್ಯಕತೆ ಇದೆ ಎಂದು ನನಗೆಂದೂ ತೋರಲಿಲ್ಲ...'

'ಅವರಿಷ್ಟು ಬೇಗ ಹೊರಟುಹೋಗಿ ನನ್ನ ಹಾಗೂ ಈ ರಾಷ್ಟ್ರದ ಜನತೆಯನ್ನು ಮೋಸಗೊಳಿಸಿದರು' ಎಂದುಕೊಂಡ ಲೋಹಿಯಾಗೆ, 'ಈಗ ಸಿಗರೇಟ್ ಸೇದದಿರುವುದಕ್ಕೆ ನನಗೆ ಯಾರ ಹಂಗಿದೆ ಎಂಬಂಥ ಹಾಸ್ಯಾಸ್ಪದ ಆಲೋಚನೆಗಳು ಕೂಡ' ಸುಳಿದವು. ಆದರೆ ಸಿಗರೇಟ್ ಕುರಿತ ಗಾಂಧೀ ಬುದ್ಧಿವಾದ ಕುರಿತು ಯೋಚಿಸುತ್ತಾ ಲೋಹಿಯಾಗೆ ಅವರ ಮಾತಿನ ವ್ಯಾಪಕಾರ್ಥ ಹೊಳೆಯುತ್ತದೆ:

'ಒಬ್ಬ ಮಹಾವ್ಯಕ್ತಿ ಯಾರಿಂದಲಾದರೂ, ಯಾವುದಾದರೂ ಕೆಲಸ ಮಾಡಿಸಬೇಕಾದರೆ ಅದಕ್ಕೆ ತಕ್ಕ ತರ್ಕವೊಂದನ್ನು ಮಂಡಿಸುತ್ತಾನೆ. ನಮಗೆ ಆ ತರ್ಕಸರಣಿ ಒಪ್ಪಿಗೆಯಿರಲಿ, ಬಿಡಲಿ, ಆ ಮಹಾವ್ಯಕ್ತಿಯ ವಿಶ್ವಾಸ, ಪ್ರಭಾವದಿಂದ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸ್ವಯಂನಿಶ್ಚಿತ ಆರಂಭಗೊಳ್ಳುವುದುಂಟು. ಒಂದಲ್ಲ ಒಂದು ರೀತಿಯಲ್ಲಿ ಇದಕ್ಕೂ ಮಾನವತೆಯ ಪುನರ್ನಿರ್ಮಾಣಕ್ಕೂ ಸಂಬಂಧ ಇದ್ದೇ ಇರುತ್ತದೆ... ಈ ಜಗತ್ತಿನಲ್ಲಿರುವ ನಾವೆಲ್ಲ ಕೇವಲ ಒಳ್ಳೆಯ ವಿಚಾರಗಳಿಂದ ಪ್ರೇರಿತರಾಗಿಯೇ ಒಳ್ಳೆಯ ಕೆಲಸ ಮಾಡುತ್ತೇವೆ ಎಂದೇನಿಲ್ಲ. ಸಾಮಾನ್ಯವಾಗಿ ಯಾವುದಾದರೂ ಮುಖ್ಯ ಪ್ರಭಾವದಿಂದಾಗಿ, ಯಾರದೋ ನಿಷ್ಠೆಯಿಂದಾಗಿ, ಯಾರದೋ ಅನುಕರಣದಿಂದಾಗಿಯೂ ಈ ಕೆಲಸ ಮಾಡುತ್ತೇವೆ.'

ಗಾಂಧೀಜಿ ತೀರಿಕೊಂಡ ನಂತರ ಲೋಹಿಯಾ ಮತ್ತೆ ಸಿಗರೇಟು ಸೇದಲು ಶುರು ಮಾಡಿದರು. 1955ರ ಹೊತ್ತಿಗೆ ಸಿಗರೇಟು ಬಿಟ್ಟು ಲೋಹಿಯಾ 1960ರಲ್ಲಿ ಗಾಂಧೀ ಸ್ಮರಣೆಯ ದಿನ ಹೇಳಿದರು: 'ಗಾಂಧೀಜಿ ತೀರಿಕೊಂಡು ಇಂದಿಗೆ ಹನ್ನೆರಡು ವರ್ಷಗಳಾಗುತ್ತಿವೆ. ನಾನು ಸಿಗರೇಟು ಬಿಟ್ಟು ಐದು ವರ್ಷಗಳಾಗಿವೆ. ಮತ್ತೆ ಅದೇ ಚಟಕ್ಕೆ ದಾಸನಾಗುವ ಸಾಧ್ಯತೆ ಕಡಿಮೆ.'

ಗಾಂಧೀಜಿ ವ್ಯಕ್ತಿತ್ವ ಕೊನೆತನಕ ಲೋಹಿಯಾರೊಳಗೆ ಹೊಸ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಗಳನ್ನು, ಹೊಸ ನೋಟಗಳನ್ನು ಪಡೆಯುತ್ತಲೇ ಇತ್ತು. ಅಂಥ ಕೆಲವು ಅನನ್ಯ ನೋಟಗಳು:

'ಒಬ್ಬ ವ್ಯಕ್ತಿಯ ಹಿಂದೆ ವ್ಯಾಪಕ ಜನ ಹಾಗೂ ಸಂಸ್ಥೆಗಳ ಬೆಂಬಲವಿಲ್ಲದಿದ್ದರೂ, ಆ ವ್ಯಕ್ತಿಯ ಬಳಿ ಹೋರಾಡಲು ಯಾವ ಆಯುಧವಿಲ್ಲದಿದ್ದರೂ ಅನ್ಯಾಯ ಹಾಗೂ ದಬ್ಬಾಳಿಕೆಯ ವಿರುದ್ಧ ಸೇರಿಸಲು, ಹಾಗೂ ಸಂಕಟವನ್ನು ಗಂಭೀರವಾಗಿ ಸಹಿಸಲು ಪ್ರತಿಯೊಬ್ಬರ ಅಂತರಂಗದಲ್ಲೂ ಏನೋ ಒಂದು ಇದೆ ಎಂಬುದನ್ನು ಗಾಂಧೀಜಿ ತೋರಿಸಿದರು. ಒಬ್ಬ ವ್ಯಕ್ತಿ ಯಾವುದೇ ಆಸರೆ ಯಿಲ್ಲದೆ ದಬ್ಬಾಳಿಕೆಯನ್ನು ಎದುರಿಸಲು ಸಾಧ್ಯವಾಗುವಂತೆ ಮಾಡುವ ಈ ಗುಣ ಮಹಾತ್ಮ ಗಾಂಧಿಯವರ ಬದುಕು ಮತ್ತು ಕಾರ್ಯಸಾಧನೆಯಲ್ಲಿ ಅತ್ಯಂತ ಮಹಾನ್ ಗುಣವೆನಿಸಿತು... ಗಾಂಧೀಜಿಯವರ ಈ ಅಪೂರ್ವವೂ ಅಮೋಘವೂ ಆದ ಕಾರ್ಯಗಳೇ ಆಧುನಿಕ ಮಾನವನನ್ನು ಆಕರ್ಷಿಸಿವೆ ಹಾಗೂ ಭವಿಷ್ಯವು ಇನ್ನೂ ಆಶಾದಾಯಕ ನವೀನ ಜಗತ್ತನ್ನು ಒಳಗೊಂಡಿದೆ ಎಂದು ನಂಬುವಂತೆ ಮಾಡಿವೆ...'

'ಗಾಂಧೀಜಿಗೆ ಇನ್ನೂ ಅನೇಕ ಗುಣಗಳಿದ್ದವು... ಮಗನನ್ನು ಕಳೆದುಕೊಂಡ ತಾಯಿಯೇ ಆಗಲಿ, ಪ್ರೇಯಸಿಯನ್ನು ಕಳೆದುಕೊಂಡ ಪ್ರಿಯತಮನೇ ಆಗಲಿ, ಗಾಂಧೀಜಿಯವರಿಂದ ಏನೋ ಒಂದು ಸಮಾಧಾನ ಹಾಗೂ ಶಾಂತಿ ಪಡೆಯುತ್ತಿದ್ದರು. ಎಲ್ಲ ದೀನದಲಿತರೂ, ಸಂಕಟಕ್ಕೊಳಗಾದವರೂ ಅವರಲ್ಲಿ ಧನ್ಯತೆಯನ್ನು, ಶಾಂತಿಯನ್ನು ಪಡೆಯುತ್ತಿದ್ದರು.'

'ಇದುವರೆಗೆ ಆಗಿಹೋಗಿರುವ ಎಲ್ಲ ಕ್ರಾಂತಿಗಳ ಹುಟ್ಟುಗೂ ಭಯ ಮತ್ತು ದ್ವೇಷಗಳೇ ಪ್ರೇರಕಶಕ್ತಿಗಳಾಗಿದ್ದವು. ಆದರೆ ಮೊದಲ ಬಾರಿಗೆ ಪ್ರೀತಿಯನ್ನು ಪ್ರೇರಕಶಕ್ತಿಯನ್ನಾಗಿ ಮಾಡಿಕೊಂಡು ತಲೆ ಎತ್ತಿರುವ ಒಂದು ಕ್ರಾಂತಿ ನಮ್ಮ ಅರಿವಿಗೆ ನಿಲುಕಿದೆ. ಇಲ್ಲಿ ಒಂದು ಎಚ್ಚರಿಕೆಯ ಮಾತು: ಈ ಕ್ರಾಂತಿಯಲ್ಲಿ ಪ್ರೀತಿಯಷ್ಟೇ ಅಲ್ಲ, ಕೋಪವೂ ಇತ್ತು... ಅನ್ಯಾಯವನ್ನು ಕಂಡು ಹನಿಯುವ ಕಣ್ಣು ಸಿಟ್ಟಿನಿಂದ ಕೆಂಪಾಗಲೂಬೇಕು. ನನ್ನ ಈ ಮಾತಿಗೆ ನನಗಿರುವ ಏಕಮಾತ್ರ ಸಮರ್ಥನೆಯೆಂದರೆ ಮಹಾತ್ಮಾಗಾಂಧಿಯವರೇ. ಅವರು ಆ ಭಾವದ ಪ್ರತಿರೂಪವಾಗಿದ್ದರು.

ಅವರಿಗೆ ಸಾಧ್ಯವಾದದ್ದು ನಮ್ಮಿಂದೇಕೆ ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲ? ಅವರೂ ಮನುಷ್ಯರೇ; ಹೆಚ್ಚೇನೂ ಅಲ್ಲ. ಒಬ್ಬ ಮನುಷ್ಯನಿಂದ ಅದು ಸಾಧ್ಯವಾದರೆ ಕೆಲಮಟ್ಟಿಗಾದರೂ ಅದು ನಮ್ಮಿಂದಲೂ ಸಾಧ್ಯವಾದೀತು. ಇಂಥ ಬಗೆಯ ಕ್ರಾಂತಿಯೊಂದು ನನ್ನ ಮನಸ್ಸಿನಲ್ಲಿದೆ.'

ಮುಂದೊಮ್ಮೆ ಲೋಹಿಯಾ ಹೈದರಾಬಾದಿನಲ್ಲಿ 'ಒಂದು ತಾತ್ವಿಕ ಊಹಾಕಲ್ಪನೆ' ಎಂಬ ಉಪನ್ಯಾಸ ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದಾಗ ಗಾಂಧೀಜಿ ಕುರಿತ ಒಂದು ಸುಂದರ ಒಳನೋಟ ಅವರ ಬಾಯಿಂದ ಹೊರಬಿತ್ತು:

'ದೇವರು ಹಾಗೂ ಹೆಣ್ಣು - ಇವೆರಡೇ ಪ್ರಾಯಶಃ ಜೀವನದ ಉದ್ದೇಶಗಳು ಎಂದೊಮ್ಮೆ ಹೇಳಿದ್ದೆ. ನಾನು ದೇವರನ್ನು ಭೇಟಿಯಾಗಿಲ್ಲ, ಹಾಗೂ ಹೆಣ್ಣು ಎಟುಕದೇ ಉಳಿದಿದ್ದಾಳೆ. ಆದರೆ ದೇವರು ಹಾಗೂ ಹೆಣ್ಣುಗಳೆರಡರ ಹೊಳಹುಗಳನ್ನುಳ್ಳ ಮನುಷ್ಯನನ್ನು ಸಂಧಿಸುವ ಅವಕಾಶ ನನಗೆ ಸಿಕ್ಕಿತು. ಆ ಮನುಷ್ಯ ಕಣ್ಮರೆಯಾದದ್ದಿನಿಂದ ಆತನ ನೆನಪು ಗಾಢವಾಗಿ ಉಳಿದೇ ಇದೆ; ಅದರ ಜೊತೆಗೆ ಆ ಹೊಳಹಿನ ಹುಡುಕಾಟ ಹೊಸದಾಗಿ ಆರಂಭವಾಗಿದೆ.'

ಲೋಹಿಯಾರ ಈ ಮಾತುಗಳು ಕೊಂಚ ಆತ್ಮಚರಿತ್ರಾತ್ಮಕವೂ ಆಗಿರುವುದರಿಂದ ಈ ಜೀವನಚರಿತ್ರಕಾರ ಈ ಮಾತು ಹೊರ ಬಿದ್ದ ವರ್ಷ ಯಾವುದೆಂದು ಕುತೂಹಲದಿಂದ ನೋಡಿದ: ಅದು 1952ನೆಯ ಇಸವಿ.

ಈ ಕುತೂಹಲಕ್ಕೆ ಕಾರಣವಿತ್ತು: ಅಷ್ಟೊತ್ತಿಗಾಗಲೇ ಮತ್ತೊಬ್ಬ ಹೆಣ್ಣು ಲೋಹಿಯಾಗೆ ಆತ್ಮೀಯವಾದ ಸೂಚನೆಗಳಿದ್ದವು. ಆಕೆ ಕೂಡ ಲೋಹಿಯಾರನ್ನು 'ಡಾಕ್ಟರ್ ಸಾಹೇಬ್' ಎಂದು ಕರೆಯುತ್ತಿದ್ದರು. ಆ ಬಂಗಾಳಿ ತರುಣಿಯ ಹೆಸರು ರಮಾ ಮಿತ್ರ; ಬಂಗಾಳಿ ಉಚ್ಚಾರಣೆಯಲ್ಲಿ 'ರೊಮಾ' ಮಿತ್ರ. ಹಿಸ್ಸರಿ ಎಂ.ಎ. ಮುಗಿಸಿ ಕಲ್ಕತ್ತಾದ ಕಾಲೇಜೊಂದರಲ್ಲಿ